

Epigrafik ve Arkeolojik Veriler Işığında Alexandria Troas'taki Kültler ve İkonografileri

Erhan Öztepe*

Öz

Kuzeybatı Anadolu'nun en büyük yerleşimlerinden biri olan Alexandria Troas antik kentinin, kuruluşundan itibaren yazılı kaynaklar ve arkeolojik buluntuların verdiği bilgiler ışığında çeşitli inanışlara ve kültlere ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Antik kentteki en eski kültlerin başında Apollon Smintheus kültü gelmektedir. Günümüzde yaklaşık olarak Çanakkale ili sınırlarını kapsayan Troas Bölgesi'nin en eski ve saygı gören kültlerinden olan Apollon kültü, Smintheus sıfatıyla Homeros'un İlyada Destanı'ndaki dizelerinde ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Apollon Smintheus kültü, antik kentte kuruluş evresinden itibaren tanınsa da asıl güçlü ilişki Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, Gülpınar'daki Apollon Smintheus Tapınağı'nın Alexandria Troas'ın ana kült merkezi olmasıyla, MS 3. yüzyıla kadar sürmüştür. Apollon'un yanı sıra antik kentte varlığı bilinen Dionysos ve Aphrodite kültleri de yazıtlar yardımıyla tanınmaktadır. Roma Dönemi'yle birlikte sikkeler üzerindeki betimlerden tanıdığımız Tykhe de kent tanrıçası olarak antik kentte saygı gören kültlerden biri olmalıdır. Karia Bölgesi'nde Lagina'da bulunmuş olan MÖ 81 yılına tarihlenen Grekçe bir yazıt yoluyla kurabildiğimiz Hekate ile Alexandria Troas arasındaki dini bağın erken Geç Helenistik Dönem'e kadar gittiği, son yıllarda Forum'da yürütülen kazılar sırasında bulunmuş olan farklı boyutlardaki üç gövdeli Hekate heykelleri ise kültün Roma Dönemi'ndeki varlığı ve kültün bu kentte daha eskiye dayandığının somut kanıtı niteliğindedir. Alexandria Troas'ın İmparator Augustus ile birlikte bir koloni yerleşimi haline gelmesinden sonra kente kazandırılan kültlerden biri de İmparatorluk kültürüdür.

Anahtar Kelimeler: Troas, Kült, Apollon, Smintheus, Hekate, Kybele, Tykhe.

Cults and Iconographies in Alexandria Troas in Light of Epigraphic and Archaeological Evidence

Abstract

Alexandria Troas, one of the largest settlements in northwestern Anatolia, has been home to various beliefs and cults since its foundation, as evidenced by both written sources and archaeological findings. One of the oldest cults in the ancient city is the cult of Apollo Smintheus. Among the oldest cults in the ancient city is the cult of Apollo Smintheus. This cult, one of the most ancient and revered in the Troas region -today roughly within the boundaries of the Çanakkale province- first appears in the verses of Homer's Iliad under the epithet Smintheus. While the cult of Apollo Smintheus was recognized in

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, oztepe@ankara.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-0558-8870>

Alexandria Troas from the city's earliest phases, its strongest association occurred during the Roman Imperial Period, particularly as the Temple of Apollo Smintheus in Gülpınar became the city's main cult center, persisting until the 3rd century CE. In addition to Apollo, the presence of the Dionysus and Aphrodite cults in the ancient city is confirmed through inscriptions. The goddess Tyche, known from depictions on coins during the Roman period, was likely one of the venerated cults, regarded as the city's patron deity. A Greek inscription dated to 81 BCE in Lagina, located in the Caria region, reveals that the religious connection between Hecate and Alexandria Troas extends back to the early Late Hellenistic period. Furthermore, the discovery of three-bodied Hecate statues of varying sizes during recent excavations in the Forum provides tangible evidence of the cult's presence during the Roman period. The Imperial cult was also introduced to the city following Emperor Augustus' transformation of Alexandria Troas into a colony.

Keywords: Troas, Cult, Apollo, Smintheus, Hecate, Cybele, Tyche.

Giriş

Günümüzde Çanakkale ili, Ezine ilçesi, Dalyan Köyü yakınlarında yer alan Alexandria Troas antik kenti, MÖ 4. yüzyılın sonlarında Kuzeybatı Ege'de Helenistik Dönem'de kurulmuş olan en büyük yerleşimlerden biridir. Antik kentin nüfusunun, kuruluş aşamasında yakın çevredeki çok daha küçük yerleşimlerden getirilen ahalinin, "synoikismos" olarak adlandırılan zorunlu iskâna tabi tutulması neticesinde oluştuğu düşünülmektedir¹. Roma Dönemi'nde bir koloni şehri haline dönüşen yerleşimin, son kazı ve araştırmalara göre MS 13-14. yüzyıla kadar iskân gördüğü anlaşılmaktadır. Son dönem kazılarında antik yerleşimin merkezi konumundaki Forum içinde ortaya çıkarılan geç dönem mezarları bu durumu desteklemektedir. Gerek yazılı kaynaklar gerekse de arkeolojik bulgular antik kentte, kuruluşundan itibaren pek çok tanrı ve tanrıçaya tapınım olduğunu göstermektedir. Epigrafi belgelerden edinilen bilgilere göre kuruluşundan sonraki yüzyıllarda ve Roma kolonisi haline dönüşmesinden sonra, yeni kültürler ile birlikte eski inanışların da devam ettiği görülmektedir. Hristiyanlığın Anadolu'da ilk nüvelerinin oluştuğu bir dönemde Aziz Paulus'un, Alexandria Troas ile olan ilişkisi antik kentte bu yeni inancın da tanınmasına neden olmuştur.

Epigrafi veriler Apollon kültürünün Alexandria Troas'ın kuruluşundan başlayarak MS 3. yüzyıla değin varlığını koruyabilen tek kültür olduğunu göstermektedir. Bulgular Anadolu'nun saygın kültürlerinden biri olan Apollon kültürünün Kuzeybatı Ege'de özellikle Troas Bölgesi'nde birçok yerde "Smintheus epitheti" ile birlikte anıldığına işaret eder².

Homeros'un İlyada Destanı'nda yer alan "Ey Khryse'yi, kutsal Killa'yı koruyan, gümüş yaylı, Tenedos'un güçlü kralı, Smintheus dinle beni", dizelerinden de anlaşılacağı üzere Apollon Smintheus'un bölgede tamnan önemli bir kültür olduğu bilinmektedir³. Alexandria Troas'ın içerisinde ayrı bir tapınım alanına sahip olan Apollon Smintheus'un ayrıca antik kentin kuş uçuşu 25 km kadar güneyinde yer alan Gülpınar Beldesi'nde de Smintheion adı verilen bir kültür alanı daha bulunmaktadır⁴. Anadolu'da Miletos-Didyma ve Lagina-Stratonikeia gibi ör-

1 Troas'taki Synoikismos için bk. Akahn 2008, 1-38.

2 Özgünel 2001, 7-18; Özgünel 2012, 477; Özgünel 2013, 32; Buruldağ 2017, 632, dipnot 2869.

3 Homeros 2012, I. 37.

4 Apollon Smintheus Kültür Alanı ile ilgili olarak bk. Özgünel 2012, 475-488.; Özgünel 2013, 29-75; Kaplan 2021, 150-160.

neklerden tanıdığımız, aralarında kutsal yol vb. ulaşım hattı bulunan ana kent-kutsal alan ilişkisini, Troas Bölgesi'ndeki uygulamasını Alexandria Troas-Smintheion arasında da görmekteyiz. Bu iki merkezin birbirleri ile olan bağının varlığı hem epigrafik hem de arkeolojik olarak ispat edilebilmektedir. Alexandria Troas'tan çıkıp güneye Smintheion'a ulaşan bir yol ve bu yolun üzerinde var olan Roma Dönemi Köprüsü bu ilişkiye işaret eden en önemli veridir⁵. Ana kent-kutsal alan ilişkisini gösteren diğer bir kanıt ise Smintheion'da ele geçmiş olan sikkeler içinde Alexandria Troas darbı sikkelerin hem Helenistik hem de Roma Dönemlerinde göz ardı edilemeyecek olan yoğunluğudur⁶. Apollon kültürünün, antik kentin kuruluş evresinden itibaren Helenistik Dönem boyunca sevilen ve saygı gösterilen bir kült olduğu en erken sikkelerden itibaren betimlerine rastlanıyor olması nedeniyle anlaşılmaktadır⁷. Benzer bir durum Roma Dönemi darbı sikkelerde de Apollon'un sembolleri ile birlikte kültün dolaylı olarak, bazen de sadece kült heykeli biçimdeki betimi ya da tapınak içinde kült heykeli tasviri ile görülmektedir⁸.

Sikke betimleri dışında Apollon kültü ile antik kent arasındaki bağlantıyı vurgulayan diğer bir kaynak gerek Alexandria Troas içinden ve çevresinden gerekse de Apollon Smintheus kült alanından ele geçmiş olan yazıtlardır. Kült alanında Alexandria Troas sakinlerinin onuruna dikilen en erken yazıt MÖ 165 tarihine aittir⁹. Bu en erken yazıttan başlayarak Roma Dönemi boyunca Alexandria Troas-Smintheion ilişkisini kanıtlayan pek çok yazıt hem antik kent ile yakın çevresinde hem de Smintheion'da ele geçmiştir¹⁰. Son yıllarda Gülpınar'daki kült alanında yürütülen kazılar bize Apollon Smintheus kültüne adanmış yeni yazıtları sunmaktadır¹¹. Günümüzde Roma Kolonisi Colonia Augusta Troadensis'in Forumu içindeki Podyumlu Salon olarak adlandırılan yapıda bulunan batı ve güney duvarları önünde yer alan, ufak farklılıklarla birbiriyle uyumlu Latince iki yazıtta "Quintiliae P(ublii) f(iliae) Apphiaie Quintili(i) Maximi leg(ati) Aug(usti) sacerdoti Victor(iae) Aug(usti) et Divae Aug(ustae) propheti Apollinis Zminthei sacerdoti Liberi Patris d(ecreto) d(ecurionum)" ibaresi yer alır ve burada Publius Quintilius Maximus'un kızı Quintilia Apphia'nın onurlandırıldığı anlaşılmaktadır¹² (Resim 1). Detaylandırılacak olursak, Quintilia Apphia'nın birbirini izleyen önemli rahibelik görevleri belirtmekte olup bunlardan biri Apollon Smintheus'un kâhinliği rolüdür ve kendisinin Alexandria Troas'taki ölümünden sonra Smintheion'daki Apollon Smintheus koruluğuna gömüldüğünden antik kaynaklar bahsetmektedir¹³. Antik kent ile kült alanını ilişkilendirebilecek en geç tarihli yazıt ise MS 3. yüzyıla kadar olan bir zaman aralığına tarihlendirilmektedir¹⁴.

5 Tabula Peutingeriana'da Alexandria Troas'tan çıkan yol güneye doğru uzanarak Smintheion'a ulaşmaktadır. https://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/8_aegyptus/aegyptus_3_3.html; Özgünel 2001, 60-63; Jewett-Stupperich 2008, 353-354, Taf.45.3; Özgünel 2012, 478; Cook 1973, 225-226, Pl.26-27, 28a; Şahin Öztepe 2001, 14; Gürdal 2013, 141-149; Kaplan 2016, 49-94.

6 Çizmeli Ögün 2013, 140.

7 Buruldağ 2017, 639-642.

8 Buruldağ 2017, 643-671.

9 Riel 1997, 6, 42-46 No. 5.

10 Bu yazıtlar ile ilgili olarak bk. Buruldağ 2017, 634-639.

11 Özhan 2015, 107-114, No. 1-6.

12 Schwertheim 2008, 180-183, Taf.44,2-3.

13 Schwertheim 2008, 181.

14 Riel 1997, 94, No.64 (MS 1-2. yüzyıl); Schwertheim 1996, 111-112, No. 14 (MS 2-3. yüzyıl)

Alexandria Troas'ın Apollon kültü ile olan bağımlı vurgulayan bir başka unsur da Apollon Smintheus onuruna yerel olarak düzenlenen ve atletlerin katıldığı "Smintheia Pauleia" oyunlarıdır¹⁵. Helenistik Dönem'de MÖ 2-1. yüzyıllarda başladığı düşünülen ve antik kentin stadionu ile ilişkilendirilebilecek söz konusu oyunlar olasılıkla MS 3. yüzyıla kadar devam etmiştir¹⁶. Henüz kazısı yapılmamış stadionun mevcut teknik özellikleri ve yüzey bulguları ile yazılı kaynaklar değerlendirildiğinde, Apollon Smintheus kültü ile ilintili olarak "Smintheia Pauleia" oyunlarının en erken MÖ 2. yüzyılın geç safhasından başlayarak MS 3. yüzyıla kadar faaliyette olduğu ve burada organize edildiği düşünülebilir¹⁷. Alexandria Troas'ın dışında ele geçmiş ancak antik kentteki Apollon kültü ile ilişkilendirilebilecek iki Grekçe yazıt bize "Pythia" şenlikleri ile ilgili bağı gösterir. Perinthos'tan ele geçmiş ve MS. 2. yüzyılın sonuna tarihlenen yazıt ile Delphoi'den MS erken 3. yüzyıla ait olan yazıt Alexandria Troas'ta Apollon onuruna düzenlenen "Pythia" oyunlarına atıfta bulunmaktadır¹⁸. Son dönem çalışmaları antik kent tarafından düzenlenen, "Smintheia", "Smintheia Pauleia" ve "Pythia" olmak üzere üç agon'un varlığına işaret etmektedir¹⁹.

Kültler ve İkonografi

En erken döneme ilişkin bulgulara bugün için henüz sahip olamasak da yazılı kaynaklar Apollon'a duyulan saygının en azından MS 3. yüzyılın erken evresine kadar devam ettiğini ve bu inanışın önemini koruduğunu ispatlamaktadır. Antik kentte Apollon'a duyulan saygının Homeros döneminden beri bölgede var olan bir kült olmasının yanında farklı antik yerleşimlerden Alexandria Troas'a taşınan nüfusun da beraberinde getirdikleri inançlar içinde Apollon'un özel bir yer tutması olasılığını da göz ardı etmemek gerekir. Apollon Smintheus kültürünün, Alexandria Troas'ta yaşayan inançlar içinde en önemli olduğu ve geniş bir yer tuttuğu antik kentin en erken sikkeleri üzerindeki betimlemelerden de anlaşılmaktadır. Kentin kuruluş dönemine ait sikkeler üzerinde define çelenkli Apollon başı olarak karşımıza çıkan kült emareleri (Resim 2a-b), MS 2. yüzyılın sonundan itibaren Apollon Smintheus'un kült heykelinin betimi olarak gözükmeye başlar ve MS 3. yüzyıl sikkelerinde de bir tapınak yapısının içerisinde tasvir edilmiş kült heykeli betimi devam eder (Resim 3a-3b). Sikkeler üzerindeki Apollon'un kült heykeli genellikle sağa dönük, himationa sarılmış, sağ elinde patera, sol elinde ok, yay ve de omzunun gerisinde sadak ile betimlenmiştir. Bu betimleme biçimi, tanrının kült heykelinin alçak bir kaide üzerine çıkarılması, yay, sadak ve elinde patera tutar biçimde karşımıza çıkabildiği gibi bazı örneklerden de gördüğümüz üzere önünde üç ayaklı bronz kazanın yerleştirilmesi ile de kompoze edilmiştir. Apollon'un betimlenmesindeki en belirgin değişimlerden biri de Caracalla Dönemi sikkelerinde görülür. Tanrı bu tasvirde sağ ayağını bir kaide üzerine koymakta, sol bacağı yere basar vaziyette ve sağ elinde bir dal tutmaktadır (Resim 4). Apollon'un MS 3. yüzyılın ilk yarısında sikkeler üzerindeki bu ikonografisi aklı Lateran tipli Poseidon'u getirmektedir. MÖ 4. yüzyılda dönemin önemli ustalarından Lysippos, Korinth şehri için bronz bir Poseidon heykeli yapmış olup bugün mevcut olmayan bu eser günümüzde Vatikan Müzesinde korunmakta olan Lateran tipli Poseidon heykeli ile bağdaştırılmakta-

15 Riel 1997, 82-84, No. 52-54, 238, T 143,1-2; Özhan 2015, 107; Buruldağ 2017, 464-473.

16 Ferguson 1985, 90; Mechikoff-Rieger-Trakadas 2011, 181; Buruldağ 2017, 473.

17 Mechikoff-Rieger-Trakadas 2011, 187.

18 Riel 1997, 83, 238, T 143,1-2; Buruldağ 2017, 461-462.

19 Özhan 2016, 257-275; Buruldağ 2017, 461-473; Kaplan 2021, 148.

dır²⁰ (Resim 5). Poseidon'un bu betimi MÖ 2. yüzyılın ortasından Roma İmparatorluk Dönemi içine kadar farklı alanlarda karşımıza çıkmaktadır²¹. Poseidon'un bir kaya ya da yunus üzerine sağ ayağını basması ve sol tarafında da üç dişli yaba (trident) tutuyor olması Apollon'un MS 3. yüzyıl Alexandria Troas sikkeleri üzerinde sağ ayağını kaya üzerine basan, sağ eliyle dal tutan tiplemesine ilham kaynağı olmuş olmalıdır²².

Apollon kültürünün yanında yazıtlarda bahsi geçen ancak kutsal alanı veya tapınak yapısı ile ilgili herhangi bir arkeolojik veriye henüz ulaşmadığımız bir diğer kült Dionysos'a aittir. Alexandria Troas antik kentinin territorumunda bulunmuş olan yazıtlardan ikisi Dionysos'a ait mülke ya da kutsal alana işaret ediyor olması nedeniyle önemlidir²³. Yine Dionysos kültürü ile ilintili bir sınır taşı ve Callistes ile babası tarafından tanrıya adanmış bir altar, antik kentteki Dionysos varlığını belgeleyen yazılı kaynaklardır²⁴. Ancak söz konusu yazıtlardan ilk ikisinde geçen ortak ifadelerden Dionysos ile ilgili yazıtların Alexandria Troas'tan ziyade Neandria'daki Dionysos kültürünün varlığına işaret edebileceğine de dikkat çekilmektedir²⁵. Söz konusu yazıtların kronolojik olarak Geç Helenistik Dönem'e işaret ediyor olmaları ve eğer Alexandria Troas ile ilişkilendirileceklerse MÖ 4. yüzyılın sonlarında, antik kentin nüfusunun oluşturulması evresinde belki de Neandria'dan göç edenlerle birlikte yeni yerleşime getirilmiş olabileceği de ihtimaller arasındadır. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen diğer iki yazıt ise Dionysos kültürü ile doğrudan bağ kurulabilecek niteliktedir²⁶. Dionysos ile ilgili epigrafik kanıt niteliğindeki bir başka örnek Hadrian Dönemi'ne tarihlendirilen, imparatorun Dionysos sanatçıları derneğine hitap ettiği üç mektuptan oluşan Grekçe yazıttır²⁷. Yazıt genel olarak agonların düzenlenmesi ile ilgili organizasyon, takvim ve ödüllere varıncaya kadar çeşitli kararları içermektedir. Bu epigrafik belge hem antik kentteki Dionysos kültürünü hem de bu kült ile ilgili olarak Dionysos sanatçılarının oluşturduğu derneğin varlığını kanıtlaması açısından önemlidir. Yazıtın Alexandria Troas'ta odeonun hemen önündeki portikoda bulunmuş olması sanatçıların odeonu bir toplanma mekânı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir²⁸. Forumda bugüne kadar gerçekleştirilen kazı ve araştırmalarda Dionysos kültürünün yazıtlar dışında arkeolojik olarak varlığına işaret edebilecek bulgu sayısı oldukça azdır. 2000 yılında Forum içindeki podyumlu tapınağın kuzeydoğu köşesinde ele geçen ve muhtemelen bir kabartmadan kopmuş olan baş bu anlamdaki tek örnektir. Dionysos olduğu saçının üstündeki asma yapraklı çelenk ile anlaşılan kabartmanın, gözlerindeki matkap işçiliğine dayanarak MS 2. yüzyılın ortası civarına tarihlendirilmesi mümkündür. Bulunduğu nokta itibarıyla nereye ait olabileceği konusunda yorum yapabilmek ise güçtür²⁹.

20 Katsonopoulou 2017, 23-24.

21 Katsonopoulou 2017, 23.

22 Apollon kült heykelleri ve tiplmeleri üzerine güncel çalışmalar yürüten Prof. Dr. Thomas Weber-Karyotakis ile gerçekleşen fikir alışverişinde Apollon Smintheus kült heykelinin köken olarak Lateran Poseidon tipinden türetilmiş olabileceğini ifade etmiştir.

23 Riel 1997, 97-98, No. 69-70; Schwertheim 1996, 113-114, No.17, Taf.11, 5.

24 Cook 1973, 404, No. 27, Pl.71; Riel 1997, 98-99, No. 71-72.

25 Franken 1996, 87-90; Schwertheim 1996, 114; Buruldağ 2017, 672.

26 Riel 1997, 99 No.73, 162 No.176.

27 Petzl-Schwertheim 2006.

28 Schwertheim 2004, 22.

29 Troya Müzesi Env. No. 9252

Antik kentte saygı gördüğü ve dolayısıyla bir kültü olduğu düşünülen ancak az sayıda yazıtta adı geçen bir diğer tanrı Aphrodite'dir³⁰. Plutarchus, tanrıça Aphrodite ile ilgili en önemli kaynağımız durumundadır. Yazar, "Paralel Yaşamlar" isimli yapıtında Lucullus'un hayatını aktarırken onun Mithridates tarafından gerçekleştirilen Kyzikos kuşatmasını zaferle püskürttüktan sonra Hellespontos'a gitmek üzere oradan ayrıldığını, Alexandria Troas'a ulaştığında Aphrodite'ye ait korulukta geceyi geçirdiğini, tanrıçanın uykusunda kendisine görünmesi sonrası uyandığında Lemnos'a doğru yola çıktığından bahseder³¹. Lucullus ile ilgili bu anekdotun MÖ 73-72 yılları civarında yaşanmış olması Alexandria Troas'ta en azından MÖ 1. yüzyıl içinde bir Aphrodite kutsal alanının varlığını düşündürmektedir³². Alexandria Troas'ta bir Aphrodite kültürünün varlığına ilişkin diğer bir somut kanıt, üzerinde yazıt da yer alan Aphrodite heykelidir. 1760 yılında Roma Celio'daki San Gregorio Kilisesi yakınlarında keşfedilmiş olan normal insan ölçülerinin üzerindeki Aphrodite heykelinin kaidesinde, tanrıçanın tuttuğu kumaşın döküldüğü kutu biçimli bloğun dar yüzü üzerinde: "Troas'taki (Alexandria) Aphrodite'ye Menophantos onu yaptı" anlamına gelen, "Ἀπὸ τῆς ἐν Τρωάδι Ἀφροδίτης Μηνόφαντος ἐποίησεν" şeklinde beş dizelik bir yazıt yer almaktadır³³ (Resim 6a-b). Günümüzde Roma'daki Ulusal Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda yer alan ve MS 1. yüzyılda faaliyet göstermiş olan heykeltıraş Menophantos'un imzasını taşıyan eser, Aphrodite Medici tipiyle Kapitol Aphroditesi olarak bilinen tipin kombinasyonundan oluşan bir heykel olup ustasının imzasını taşıdığı bilinen tek kopya olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir³⁴. Stilistik özellikleri nedeniyle Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde özgün eserden üretilmiş kopya olması muhtemel olan heykelin ustası Menophantos'un Alexandria Troas'ta çalışmış olan bir sanatçı mı yoksa sadece bir kopya ustası mı olduğunu tespit edebilmek güçtür.

1997 yılından itibaren antik kent ve çevresinde sürdürülen sistematik araştırma ve kazı çalışmaları çerçevesinde henüz Aphrodite'ye ait olabilecek bir kült alanının ya da tapınağın varlığına rastlanamamıştır. Ancak Roma'daki yazıtlı Aphrodite heykeli dışında 2001 yılında podiyumlu tapınağın altındaki kanal sistemi içerisinden gün ışığına çıkmış olan bir kadın heykeline ait gövde alt bölümü her ne kadar müze envanterine nymphe olarak kaydedilmiş olsa da gösterdiği ikonografik özellikler nedeniyle yarım giyimli Aphroditeler sınıfına dahil olması gerekir³⁵ (Resim 7). Heykel alt gövdesi bel altına kadar kaymış ve göbeğin altında bağlanmış olan himationu, sabit sol bacağı ve hareketli bacak olan dizden kırılarak verilmiş olan sağ bacağının sağladığı duruş ile Helenistik Dönem'in Aphrodite Anadyomene, Roma Dönemi'nin Venus Pudica tipine yakınlık göstermektedir³⁶. Heykel torsosunun Aphrodite Anadyomene tipi ile olan bağı S. Feuser tarafından inandırıcı bir biçimde ortaya konulmuştur³⁷. 2015 yılında Alexandria Troas'ta antik limanın kuzeyinde, günümüzdeki Dalyan Köyüne ait balıkçı barınağının içinde yapılan dip temizliği sırasında ikinci bir Aphrodite torsosu daha ele geçmiştir. Anadyomene tipli

30 Buruldağ 2017, 674-676.

31 Plutarchus, XII, 1-2.

32 Riel 1997, 222-223, T.133.

33 Riel 1997, 238 T.142, 2; Delivorrias-Berger Doer-Kossatz Deismann, 1984, 54, No. 422; Weinstock 2001, 506-507.

34 Weinstock 2001, 507; Delivorrias-Berger Doer-Kossatz Deismann, 1984, 54, No. 422.

35 Troya Müzesi Env. No. 9394.

36 Anadyomene tipi için bk. Delivorrias-Berger Doer-Kossatz Deismann, 1984, 76-77; Vogt 2001, 66.

37 Feuser 2008, 141-144 (MS 2. yüzyıl).

bir Aphrodite'ye ait olması muhtemel torsonun tıpkı ilkinde olduğu gibi nereye ait olabileceği konusunda tahmin yürütmek güç gözükmektedir. İlk torso için tapınak alanındaki buluntu yerine yakınlığı nedeniyle çeşme yapısı veya özel konutun bahçesi ile ilişkilendirmek akla yatkın gelse de ikinci torsonun denizden çıkmış olması durumu güçleştirmektedir³⁸. Yine de tüm bu veriler, Alexandria Troas'ta Aphrodite ve kültü ilişkilendirilebilecek somut arkeolojik bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Helenistik Dönem'de Kuzeybatı Ege'de özellikle de Troas Bölgesi'nde yaygın olan Apollon Smintheus kültünün antik kentteki en önemli tapınım olduğunu, Apollon'un yanında çok daha az veri ile varlıkları bilinen ya da düşünülebilecek olan Dionysos ve Aphrodite kültlerinin de antik kent bir Roma kolonisine dönüşmeden önceki saygı gören kültürler arasında bulunduğunu belirtmiştik. Roma Dönemi'ne gelindiğinde İmparator Augustus'la birlikte kentin bir Roma kolonisine dönüşmesinden sonra Helenistik Dönem'deki yerleşik nüfusa Romalı yurttaşların katılmasıyla birlikte kente yeni inanışların ve kültürlerin geldiği görülmektedir. Bu dönemle birlikte artık Colonia Augusta Trodensis adını alan, yeni bir yerleşim düzenine ve karma nüfusa kavuşan Alexandria Troas'ta Hekate ve İmparatorluk Kültü gibi yeni kültürlerin varlığı görülme-ye başlanmıştır.

Alexandria Troas'ın doğu kapısı yakınında bulunmuş adak sütunu üzerindeki Grekçe yazıt, yerleşimde daha önce bilinmeyen bu kültürün varlığını ispatlamaktadır. Alexandria Troas'tan Apollon Smintheus tapınağına uzanan kutsal yola dikilmiş ve MS 2. yüzyıla ait olduğu varsayılan sütunun kaidesi üzerindeki yazıt kaidenin Hekate rahibi olan Grek kökenli Roma yurttaşı Lucius Curiatius Onesimus tarafından tanrı Apollon için adandığını göstermektedir³⁹. Yazıt kolonideki Hekate kültürünün ilk kanıtı olması bakımından önemlidir. Yazıt içinde karşılaşılan "πολυώνυμος" sıfatı Selene veya Artemis gibi diğer tanrıçalar ile ilişkilendirilse de bu örnekte Hekate vurgusu belirgindir⁴⁰. Lagina'da bulunmuş olan MÖ 81 yılına tarihli Grekçe bir yazıt, aslında Hekate ile Alexandria Troas arasındaki dinî bağın ilk işareti olarak da sayılabilir. Yazıtta Lagina'da yer alan Hekate tapınağının kutsallığının Alexandria Troas tarafından tanındığı belirtilmektedir⁴¹.

2017 yılına kadar Alexandria Troas'ta yazılı kaynaklar dışında Hekate ile ilgili arkeolojik veriler elimizde bulunmamaktaydı. Ancak 2017 kazı sezonunda doğu ve güney portikoların birleştiği köşede bir geç dönem mezarının arkasında gün ışığına çıkarılan üç gövdeli Hekate heykelcikleri antik kentte Hekate kültürünün varlığını belgeleyen en somut örneklerdir. Anadolu'da Roma Dönemi'nde iki farklı biçimde tek gövdeli üç başlı ve altı kollu ya da üç ayrı gövdeli üç başlı ve altı kollu olmak üzere iki ayrı formda karşımıza çıkan bu heykelciklerden Alexandria Troas örnekleri ikinci gruba dâhildir. Birbirlerine sırt sırta yapışık, bazen ortalarında bir sütun bulunacak şekilde üç kadın bedeni şeklinde betimlenmiş olan üçü de ayrı yöne bakmakta olan Hekate figürleri kavşaklara, yol ağzlarına ya da yerleşim içerisindeki belirli kutsal alanlara konulmaktadır⁴². Antik kent içinde Hekate ile ilişkilendirilebilecek bir alan henüz tespit edilebilmiş değildir. Bu heykellerin özgün konumlarının ev gibi özel bir alan olma ihtimalleri de olabilir.

38 Feuser 2008, 143.

39 Schwertheim 1996, 112-113, No.16; Riel 1997, 95, No. 65; Römhild 2011, 176.

40 Riel 1997, 95.

41 Şahin 1982, 10 No.508; Riel 1997, 219-220 T.108.

42 Karagöz 2002, 310.

Burada zikretmemiz gereken diğer bir kült ise bugüne kadar çok az örnekle temsil edilen Kybele Kültü olmalıdır. Alexandria Troas'ta Kybele kültü ile ilgili olarak ne yazık ki hem epigrafik kaynaklarda hem de sikke betimleri üzerinde bugüne kadar bize bilgi verebilecek bir bulguya rastlanılmamıştır. Ancak Kybele, ilki 2007 yılında podyumlu salon olarak adlandırılan yapının içinden diğeri ise modern balıkçı barınağının içindeki dip temizliği sırasında 2014 yılında ele geçen heykelcikler olmak üzere iki örnekle temsil edilmektedir⁴³. *In situ* halde bulunmayan Kybele heykelciklerinden ilki yüksek arkalıklı tahta oturan, yüksek kemerle bağlanmış *chiton* üzerine himation giysili ve başında polos taşıyan, sağ tarafında patera sol tarafında ise tympanon bulunan, dizleri üzerine küçük bir aslanın uzandığı bir kompozisyon sergilemektedir⁴⁴ (Resim 8). Söz konusu bu Kybele heykelciği gösterdiği genel özellikleri ile MÖ 5. yüzyılda Atina'da Metroon'da yer alan Agorakritos'un Kybele heykeli ile başlayan ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar devam eden bir tipin temsilcisidir⁴⁵. İkonografisi ve detayda gösterdiği işçilik nedeniyle Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmesi mümkün olan Kybele heykelciği olasılıkla özel bir konutun içinde bir niş için tasarlanmış olmalıdır⁴⁶. İlkini gösterdiği özelliklere karşın ikinci heykelcikte yine arkalıklı bir tahtta oturan, tahtın yanlarında iki yetişkin aslanın yer aldığı, altta *chiton* üzerinde dizlerin üzerini örten *himation* taşıyan Kybele tiplmesi betimlenmiştir. Oturan heykelciğin üst bölümü ve bazı bölümleri kırık olduğu için diğer detaylarla ilgili elimizde veri yoktur. Ancak genel özellikleriyle ikinci heykelcik de Roma Dönemi boyunca yaygın olan diğer bir tipin temsilcisidir⁴⁷. Bugüne kadar sadece iki örnek ile tanıdığımız Kybele'nin kültüne ilişkin özel bir alana ise henüz ulaşılabilmüş değildir.

Antik kentte özellikle Roma Dönemi sikkeleri üzerinden tanıdığımız diğer bir kült ise Tykhe kültüdür. Tanrıçanın kent sikkeleri üzerinde betiminin yer almaya başlaması zaman olarak İmparator Hadrian Dönemi sonrasına denk gelmektedir. Yerleşim tanrıçası olarak Tykhe çoğunlukla MS 3. yüzyıla ait sikkeler üzerinde başında sur burçlarını sembolize eden bir taç taşıyan, profilden sağa dönük büst şeklindeki betimlemesi ile karşımıza çıkar. Tanrıçanın başında burçları simgeleyen tacı ile sikkenin bir yüzünde yer aldığı örneklerde sikkenin diğer yüzünde yaygın olarak Apollon Smintheus kült heykeli farklı ikonografilerde olmak üzere karşımıza çıkmaktadır⁴⁸.

Alexandria Troas ve çevresinden ele geçen yazıtlarda Asklepios ile ilgili ibarelere de rastlanmaktadır⁴⁹. Bir kısmı günümüzde nerede olduğu bilinmeyen ancak antik kent ile ilişkilendirilebilecek epigrafik belgeler içerisinde MS 2. yüzyıla tarihlendirilen ve Marcus Paulinus Aelius Aurelius'a ait olduğu anlaşılan yazıt Asklepios'a ait bir kutsal alana işaret etmektedir⁵⁰. Bu bilgi ahlında Asklepios'a adanmış bir küçük altının varlığı ile teyit edilmektedir⁵¹. Antik

43 Tannöver 2016, 405-412.

44 Tannöver 2016, Abb. 3-5.

45 Simon 1997, 753-764.

46 Tannöver 2016, 408.

47 Genel Kybele ikonografisi için bk. Simon 1997, 744-764; Roma dönemine genel bakış Naumann 1983, 283-290.

48 Buruldağ 2017, 665-671.

49 Riel 1997, 48 No. 9, 95-97 No. 66, 136-137 No.129.

50 Riel 1997, 137.

51 Buruldağ 2017, 415, dn.2036.

kentte bulunmuş olup günümüzde Verona'da korunmakta olan bir başka MS 2. yüzyıl yazıtı, Apollon Smintheus'a adanmış olup içinde Asklepios Soter ifadesi de geçmektedir⁵². Asklepios ile ilişkilendirilebileceğimiz son yazıt Geç Helenistik Dönem'e ait olup bize Alexandria Troas'ta bir Asklepios Birliđi'nden söz etmektedir⁵³. Asklepios ile ilişkilendirilebilecek bir diğer bilgi ise 1726 yılında Alexandria Troas'ı gezen ve antik yerleşimin 18. yüzyıldaki durumu hakkında bilgiler veren Chevalier de Clairac'dan gelmektedir. Fransız seyyahın antik yerleşim içerisinde heykelli kule olarak işaret ettiği yapıdan ele geçtiği ifade edilen ve çizimi verilen kabartmalı bir mimari eleman üzerinde yer alan 1,67 m boyutlarındaki kadın figürü, sağ kolu üzerindeki yılan betimlemesi ile Asklepios'un kızı Hygeia olarak tanımlanmaktadır⁵⁴. Elimizdeki az sayıdaki epigrafik kanıt antik kentte Asklepios ile ilişkilendirilebilecek doğrudan bir kùlte işaret etmek konusunda güçlü veriler sunamasa da Alexandria Troas'ın doğu nekropolü içerisinde ve Ilıca deresi kenarında yer alan, Roma Dönemi'nden günümüze işletilmeye devam eden termal kaynak, bölgede Asklepios ile ilgili başkaca verilerin olabileceğini de düşündürmelidir.

Alexandria Troas'ın İmparator Augustus Dönemi'nde Colonia Augusta Troadensis adıyla bir Roma kolonisine dönüştüğü süreçte yukarıda bir kısmına değinildiği gibi antik yerleşimin kuruluşundan itibaren var olan kùltlerin yanında yeni inançların da kolonide kendilerini göstermeye başladığı hem epigrafik hem de arkeolojik bulgular vasıtasıyla görülmektedir. Bu dönemde Troas'taki Roma kolonilerinden biri olan Colonia Augusta Troadensis'te İmparatorluk kùltünün de görülmeye başladığı epigrafik bulgulardan anlaşılmaktadır. Günümüzde mermer elemanlarının neredeyse tamamını yitirmiş olan Forum'daki podyumlu tapınak gösterdiği mimari özellikler nedeniyle Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne ve olasılıkla Caesar, Augustus ve Tanrıça Roma'ya adanmış olmalıdır⁵⁵. Roma kolonisi olduktan sonra kentte oluşturulmaya çalışılan imparatorluk kùltüne ve bu kùlt ile ilişkili görevleri yürüten kişiler üzerinden kùltün varlığına işaret edebilecek ve çoğunluğu da MS 1. yüzyıla tarihlenebilecek epigrafik kanıtlara antik yerleşimde ve çevresinde rastlanmaktadır⁵⁶.

Colonia Augusta Troadensis'te imparatorluk kùltü ile birlikte değişen demografik yapı beraberinde kimi yerel inanışları da getirmiştir. Bunlardan ilki yazıt ve sikkeler üzerinden tanıdığımız Genius Populi kùltüdür⁵⁷. Genius kelimesi "baba", "yaratıcı" ve "meydana gelen" gibi anlamlar içermekte olup Roma toplumunda ailenin reisi olan erkeğin koruyucu ruhunu temsil etmektedir. Ailenin bütünlüğünü temsil eden bu kavram zamanla Roma toplumunda Genius Populi Romani kavramına ve özel bir aile kùltüne dönüşmüştür. Kolonideki sikkelerde, MS 2. yüzyılın ikinci yarısında, İmparator Commodus'tan itibaren bir yüzde imparatorun başı diğer tarafta ise kişileştirilmiş erkek figürü olarak personifike edilen Genius'un bir elinde Apollon Smintheus kùlt heykeli, diğer elinde ise cornucopia tuttuğu görülmektedir⁵⁸. MS 3. yüzyıldaki pseudo-otonom koloni sikkelerinde de bir yüzde tanrıça Tykhe'nin burçlu tacı varken, diğer

52 Riel 1997, 95-96 No. 66.

53 Schwertheim 1996, 103-105 No.4, Taf.9,1; Riel 1997, 48-49 No. 9.

54 Laporte 2011, 256, Fig.13, 2.

55 Görkay 2002, 228.

56 Riel 1997, 53-55 No.13-14, 68-70 No.36, 75 No.41 imparatorluk kùltü ile ilintili görevlere ilişkin tartışmalar için bk. Buruldağ 2017, 683-692.

57 Cook 1973, 208; Riel 1997, 100-101 No.74

58 Buruldağ 2017, 683.

yüzde Alexandria Troas Genius'u tıpkı MS 2. yüzyıl sikkelerinde olduğu gibi Apollon Smintheus kült heykeli ve cornucopia ile tasvir edilmiştir⁵⁹.

MS 2. yüzyıldaki bir yazıt aracılığıyla varlığından haberdar olduğumuz diğer bir yerel kült ise Theos Hypsistos kültüdür⁶⁰. Anadolu'da özellikle de Phrygia Bölgesi'nde yaygın bir tanrı olan Theos Hypsistos'un kültünden yeni Roma kolonisinde sadece tek bir yazıt ile bahsediyor olmamız kültün antik yerleşime Roma Dönemi'nde getirilen nüfus ile birlikte gelmiş ve dolayısıyla sınırlı bir yaygınlığa sahip olduğunu düşündürmektedir⁶¹.

Antik yerleşimde yine tek bir yazıt ile haberdar olduğumuz diğer bir kült ise Hosios kai Dikaioş'a ait olanıdır⁶². Theos Hypsistos gibi çoğunlukla Phrygia'da yayılım gösteren ve bu bölgede kült alanı da tespit edilmiş yerel bir tanrı olan Hosias kai Dikaioş kutsal ve adil tanrı olarak tanınır⁶³. Kolonide bugün kaybolmuş olan tek bir yazıtla varlığı bilinen bu kültün yoğunluklu olarak Kuzeybatı Phrygia Bölgesi'nde saygı görüyor olması söz konusu yazıtın antik yerleşime bölge dışından taşınmış olabileceği fikrini de güçlendirmektedir⁶⁴.

Hristiyan yazar Athenagoras'ın aktarımına göre Roma İmparatorluk döneminde MS 2. yüzyılda kolonide Neryllius'un yaldızlı bir heykeli bulunmaktaydı ve hastaları iyileştirdiği, kehanetler verdiğine inanıldığı için adına kurbanlar kesilmekte ve heykelin üzeri altın ve çelenklerle süslenmekteydi⁶⁵.

Sonuç

MÖ 4. yüzyılın sonunda Antigoneia adıyla kurulan ve Lysimakhos dönemindeki synoikismos ile nüfusu oluşturulan Alexandria Troas'ın kuruluşundan itibaren varlığını tespit edebildiğimiz ve yukarıda zikretmeye çalıştığımız çeşitli kültlere sahip olduğu görülmektedir. Erken Roma İmparatorluk Dönemiyle birlikte antik yerleşimin bölgedeki Roma kolonilerinden birine dönüştürülmesi sürecinde dışarıdan getirilen Roma yurttaşları ile karma bir nüfusa sahip olduğu da epigrafik belgelerden anlaşılmaktadır. Antik yerleşimde hem polis döneminden beri var olan kültürlerin mevcudiyetlerini koruyarak saygı görmeye devam ettiği hem de koloni döneminde yerleşimin inanç dünyasına yeni dahil olan kültürlerin eskileri ile birlikte saygı görmeye başladığı görülmektedir. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Alexandria Troas'ta da pagan inancına ait olan tüm uygulama ve adakların MS 3. yüzyılın sonları ile 4. yüzyılın başlarında artık yerini Hristiyanlık inancına terk etmeye başladığı söylenebilir.

59 Buruldağ 2017, 459.

60 Riel 1997, 101-102 No.76. Theos Hypsistos kültü ilgili olarak bk. Karakuş 2018, 1-20.

61 Buruldağ 2017, 679.

62 Riel 1997, 101 No.75.

63 Hosios kai Dikaioş kültü ile ilgili olarak bk. Känel 1990, 542-543, Pl.374-375; Akyürek Şahin 2004, 1-18.

64 Akyürek Şahin 2004, Harita 1-2

65 Riel 1997, 101, 239 T.144.

KAYNAKLAR**Akalın 2008**

Akalın, A. G., "Der hellenistische Synoikismos in der Troas", *Asia Minor Studien*, 55, Bonn, 1-38.

Akyürek Şahin 2004

Akyürek Şahin, N. E., "Anadolu'da Hosios Kai Dikaios Kùltü (Kutsal ve Adil Tanrı)", *Arkeoloji ve Sanat*, 118, 1-18.

Buruldağ 2017

Buruldağ, E., *Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Kolonileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.

Cook 1973

Cook, J. M., *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford.

Çizmeli Öğün 2013

Çizmeli Öğün, Z., "Smintheion'da Ele Geçen Sikke Buluntuları", *Smintheion: Apollon Smintheus'un İzinde*, ed. A. Coşkun Özgünel, İstanbul, 135-140.

Delivorrias-Berger Doer-Kossatz Deismann 1984

Delivorrias, A.-Berger Doer, G.-Kossatz Deismann, A., "Aphrodite", *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae II*, Zürich-Münich, 2-151.

Ferguson 1985

Ferguson, J., *The Religions of the Roman Empire*, New York.

Feuser 2008

Feuser, S., "Ein Torso der halbbekleideten Aphrodite Anadyomene", *Asia Minor Studien 55 Studien zum Antiken Kleinasien V*, ed. E. Schwertheim, Bonn, 141-144.

Franken 1996

Franken, N., "ΙΕΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ. Zu zwei neuen Inschriften aus Neandria", *Asia Minor Studien 22 Die Troas. Neue Forschungen II*, ed. E. Schwertheim, H. Wiegartz, Bonn, 87-90.

Görkay 2002

Görkay, K., "An Early Imperial Podium Temple at Alexandria Troas", *Patris und Imperium: Kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit, Babesch Supplements 8*, ed. C. Berns-H. von Hesberg-L. Vandeput and M. Waelkens, Leuven Peeters, 217-232.

Gürdal 2013

Gürdal, T., "Tuzla (Satnioeis) Roma Köprüsü", *Smintheion: Apollon Smintheus'un İzinde*, ed. A. Coşkun Özgünel, İstanbul, 141-149.

Homeros 2012

Homeros, *İlyada*, çev. A. Ersoy, Panama Yayınları, Ankara.

Jewett-Stupperich 2008

Jewett, R.-Stupperich, R., “Wanderungen in der Troas”, *Asia Minor Studien 65 Vom Euphrat bis zum Bosphorus Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65.*, ed. E. Winter, Geburtstag, Bonn, 349-357.

Känel 1990

Känel, R., “Hosios kai Dikaios”, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae V*, 1-2, Zürich-München, 542-543.

Kaplan 2016

Kaplan, D., “Smintheion-Aleksandreia Troas Yolu Ne İçindi? Jeolojik, Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Güzergâh ve İşlevi”, *Anadolu-Anatolia*, 42, 49-94.

Kaplan 2021

Kaplan D., “Panhellenik Kutsal Alanların Değişimi: Festivaller, Hamamlar, Atletizm ve Smintheion Örnekleri”, *Anadolu-Anatolia*, 47, 137-173.

Karagöz 2002

Karagöz, Ş., “Küçük Asya’ya Özgü Bir Tanrıça: Hekate”, *Anadolu Araştırmaları*, 16, 303-320.

Karakuş 2018

Karakuş, O. S., “Karadeniz ve Anadolu Kentlerinde Theos Hypsistos Kültü”, *Anadolu Araştırmaları, Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung*, 21, 1-20.

Katsonopoulou 2017

Katsonopoulou, D., “Further Insights on the Cult of Poseidon Helikonios in Helike (IV)” *Helike V, Ancient Helike and Aigialeia Poseidon God of Earthquakes and Waters Cults and Sanctuaries*, Proceedings of The Fifth International Conference, ed. D. Katsonopoulou, Athens, 17-33.

Laporte 2011

Laporte, J. P., “Alexandria Troas according to Louis-André de Lamamie, Chevalier de Clairac (April 1726)”, *Asia Minor Studien 66*, Bonn, 247-276.

Mechikoff-Rieger-Tradakas 2011

Mechikoff, R.-Rieger, B.-Tradakas, A., “Alexandria Troas Stadium Survey: Report on the first Campaign”, *Asia Minor Studien 66 Studien zum antiken Kleinasien VII*, ed. E. Schwertheim, Bonn, 181-191.

Naumann 1983

Naumann, F., *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst*, Verlag Ernst Wasmuth Tübingen.

Petzl-Schwertheim 2006

Petzl, G.-Schwertheim, E., *Asia Minor Studien 58 Hadrian und die Dionysischen Künstler: drei in Alexandria Troas Neugefundene Briefe des Kaisers an die Künstler-Vereinigung*, Bonn.

Ricl 1997

Ricl, M., *The Inscriptions of Alexandria Troas*, Inschriften Kleinasiens 53, Bonn.

Römhild 2011

Römhild, J. H., "Römische Bürger in der Troas", *Asia Minor Studien 66, Studien zum antiken Kleinasien VII*, ed. E. Schwertheim, Bonn, 159-179.

Özgünel 2001

Özgünel, C., *Smintheion: Troas'ta Kutsal Bir Alan*, Ankara.

Özgünel 2012

Özgünel, A. C., "Apollon Smintheus Tapınağı ve Homeros", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, ed. Orhan Bingöl, Aliye Öztan, Harun Taşkıran, Anadolu-Anatolia Supplement III., 2, Ankara, 475-488.

Özgünel 2013

Özgünel, A. C., "İlyada Destanı Işığında Apollon Smintheus Tapınağı", *Smintheion: Apollon Smintheus'un İzinde*, ed. A. Coşkun Özgünel, İstanbul, 29-75.

Özhan 2015

Özhan, T., "New Inscriptions from Smintheion: Dedications, Epitaphs, and Fragments", *Smintheion: In Search of Apollo Smintheus*, ed. A. Coşkun Özgünel, İstanbul, 107-123.

Özhan 2016

Özhan, T., "Anadolu'nun Antik Spor Yazıtları: 2 Aleksandria Troas'ta Agon'lar ve Smintheion'dan Yeni Bir Yazıt Fragmanı", *Eskiçağ Yazıları 10-AKRON 13*, yay. haz. A. Vedat Çelgin vd., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 257-275.

Plutarchus

Greek and English text in Loeb Classical Library, Plutarch Lives. Themistocles and Camillus, Aristides and Cato Major, Cimon and Lucullus, translation by Bernadotte Perrin, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1914.

Schwertheim 1996

Schwertheim, E., "Inschriften aus Alexandria Troas, Antandros, Skepsis und Kebren", *Asia Minor Studien 22, Die Troas. Neue Forschungen II.*, ed. E. Schwertheim-H. Wiegartz, Bonn, 99-124.

Schwertheim 2004

Schwertheim, E., "Die Ausgrabungen in Alexandria Troas im Jahre 2004", *Historisch-Archäologischer Freundeskreis e. V.*, Münster, 21-27.

Schwertheim 2008

Schwertheim, E., “Neues zur Frühgeschichte der Römischen Kolonie in Alexandria Troas”, *Asia Minor Studien 55 Studien zum Antiken Kleinasien V*, Bonn, 173-183.

Simon 1997

Simon, E., “Kybele”, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae VIII*, Zürich-München, 744-766.

Şahin 1982

Şahin, Ç., *Die Inschriften von Stratonikeia*, Inschriften Kleinasiens 22, 1, Bonn.

Şahin Öztepe 2001

Şahin, Öztepe, H., “Roma Dönemi Köprüleri ve Anadolu Örnekleri”, *İDOL*, S. 11, 12-18.

Tanrıöver 2016

Tanrıöver, A., “Kybele in Alexandria Troas”, *Ömer Özyiğit'e Armağan, Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, ed. E. Okan-C. Atilla, İstanbul, 405-412.

Vogt 2001

Vogt, S., *Römische Idealplastik Norditalien*, Köln.

Weinstock 2001

Weinstock, H., “Menophantos”, *Künstlerlexicon der Antike*, ed. R.Vollkommer, München, 506-507.

EKLER

Resim 1. Quintilia Apphia'a ait heykel kaidesi
(Alexandria Troas Kazısı Arşivi).

Resim 2a. Alexandria Troas Sikkesi, AE, MÖ 261-246.
(https://www.wildwinds.com/coins/greece/troas/alexandria/Bellinger_A053.jpg)

Resim 2b. Alexandria Troas Sikkesi, AR, Tetradrachmi, MÖ 188-133.
(https://www.wildwinds.com/coins/greece/troas/alexandria/Bellinger_A133cf.jpg)

Resim 3a. Alexandria Troas Sikkesi, AE, MS 184-192 (İmp. Commodus).
(https://www.wildwinds.com/coins/ric/commodus/_alexandriaTroas_SNGRighetti_775.jpg)

Resim 3b. Alexandria Troas Sikkesi, AE, MS 222-235 (İmp. Severus Alexander).
(https://www.wildwinds.com/coins/ric/severus_alexander/_alexandriaTroas_LindgrenIII_304.jpg)

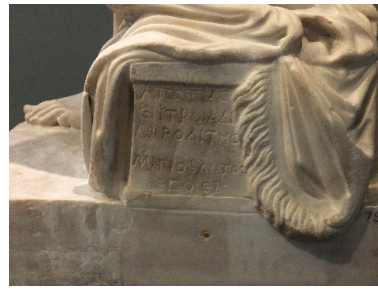
Resim 4. Alexandria Troas Sikkesi, AE, (İmp. Caracalla).
(https://www.wildwinds.com/coins/ric/caracalla/_alexandriaTroas_Lindgren_A334A.jpg)

Resim 5. Lateran Poseidon, Vatican Müzesi, MS 160 (Katsonopoulos 2017, 23, Fig. 5).

a

b

Resim 6a-b. Menophantos Aphroditesi, Roma Ulusal Müzesi.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5f/Aphrodite_of_Menophantos_%2814789290425%29.jpg

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0b/Aphrodite_of_Menophantos_%E2%80%94_Inscription_%2814602649558%29.jpg

Resim 7. Aphrodite Anadyomene Torsosu, Troya Müzesi (Müze Arşivi).

Resim 8. Oturan Kybele Heykelciğı, Troya Müzesi (Müze Arşivi).